



Keszeg Vilmos

# HIEDELMEK, NARRATÍVUMOK, STRATÉGIÁK

8.

NÉPRAJZI  
EGYETEMI  
JEGYZETEK

Keszeg Vilmos

Hiedelmek, narratívumok, stratégiák

NÉPRAJZI EGYETEMI JEGYZETEK 8.

Keszeg Vilmos

# Hiedelmek, narratívumok, stratégiák

Egyetemi jegyzet

BBTE MAGYAR NÉPRAJZ ÉS ANTROPOLÓGIA INTÉZET  
KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG  
KOLOZSVÁR, 2013

Kiadja a KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG  
400162 Kolozsvár, Croitorilor (Mikes) u. 15.  
telefon/fax: +40 264 432 593  
mobil: +40 758 643 494  
e-mail: kriza@mail.dntej.ro  
www.kjnt.ro

© Kriza János Néprajzi Társaság  
© Keszeg Vilmos

Lektorálta: dr. Pócs Éva

Szerkesztette: Czégényi Dóra és Jakab Albert Zsolt

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**  
**KESZEG, VILMOS**

**Hiedelmek, narrativumok, értelmezési stratégiák /**  
Keszeg Vilmos. - Cluj Napoca : Kriza János Néprajzi Társaság, 2013  
Bibliogr.  
ISBN 978-973-8439-69-6

398(498.4)

A kötet kiadását támogatta:



**BETHLEN GÁBOR**  
*Alap*

Borítóterv és tipográfia: Könczey Elemér  
Tördelte: Sütő Ferenc

Készült a kolozsvári GLORIA és IDEA Nyomdában.  
Igazgató: Nagy Péter

# Tartalom

<b>BEVEZETÉS. A JEGYZET TÁRGYA, CÉLJA, SZEMLÉLETE</b> . . . . .	11
<b>ALAPFOGALMAK</b> . . . . .	19
Hiedelem . . . . .	19
Érték, értékrend, identitás, státus . . . . .	22
Életpálya, élettörténet, biografikus beszédmód . . . . .	23
Reprezentáció. . . . .	25
A specialista mint kontextualizált egyén. . . . .	25
Közösségek . . . . .	27
A mindennapi élet . . . . .	29
Transzcendens kommunikáció . . . . .	30
Megváltozott tudatállapot . . . . .	32
<b>HIEDELEMKUTATÁS</b> . . . . .	33
Tudományközi hiedelemkutatás . . . . .	33
Kánonok a hiedelemkutatásban . . . . .	40
Az ősvallás, a mitológia rekonstruálása . . . . .	40
A nyelvi-textuális-műfaji aspektusok vizsgálata . . . . .	44
A műfajok rendszere . . . . .	44
A hiedelemtörténetek tipológiai elemzése . . . . .	46
A hiedelemtörténetek morfológiai elemzése. . . . .	48
A hiedelemelemek szimbolikus-expresszív funkciója. . . . .	49
A hiedelmek pragmatikai vizsgálata . . . . .	49
A romániai hiedelemkutatások . . . . .	49
Következtetések . . . . .	52
<b>A hiedelemmondák morfológiai elemzése. Esetelemzés</b> . . . . .	53
Bevezetés . . . . .	53
A hiedelemtörténetek morfológiai elemzése . . . . .	57
Következtetések . . . . .	68
<b>A román pap és hiedelemköre az Erdélyi Mezőségeen. Esetelemzés</b> . . . . .	69
Bevezetés . . . . .	69
A paphoz fordulás oka . . . . .	70
A paphoz fordulás kontextusa . . . . .	71
A pap . . . . .	73
A szolgálat. . . . .	73
A szolgálat feltétele, leállítása, következménye . . . . .	74
A hiedelemkör morfológiai elemzése. . . . .	75

A szövegek tipológiája . . . . .	77
A hiedelemkör biológiája . . . . .	79
Adattár . . . . .	82
Következtetések . . . . .	101
<b>A JÓSLÁS ÉS TECHNIKÁI . . . . .</b>	<b>102</b>
A jóslás . . . . .	102
Bevezetés . . . . .	102
Jósláskutatás a magyar etnológiai irodalomban . . . . .	105
A jóslás története . . . . .	106
A jóslás tekintélyének megingása . . . . .	116
Jóslástechnikák. . . . .	119
Csillagjóslás. . . . .	119
Geomancia . . . . .	129
Tükröző felületek használata . . . . .	130
Rhabdomancia . . . . .	130
Dactylomancia . . . . .	130
Sorsvetés . . . . .	131
Álomfejtés, oneiromancia . . . . .	131
Arithmomancia (numerológia) . . . . .	134
Betűjóslás . . . . .	135
Bibliomancia . . . . .	135
A testjóslás technikái. . . . .	135
Vállnézés, válljóslás, lapockajóslás, ómoplastoszkópia . . . . .	135
Tenyérfjóslás, kiromancia . . . . .	135
Koponyatan, frenológia . . . . .	138
Homloktan, metoposzkópia. . . . .	138
Szeplők a testen. . . . .	138
Fiziognómia. . . . .	139
Szemdiagnosztika, íriszdiagnosztika, iridológia. . . . .	140
Viszketésből történő jóslás . . . . .	140
Kártyajóslás, kártyavetés, kartomancia . . . . .	140
Kávéjóslás . . . . .	141
Öntés . . . . .	142
Axinomancia . . . . .	142
A jóslás funkciói . . . . .	142
Következtetések . . . . .	146
<b>Jóslások az Erdélyi Mezőségen. Esetelemzés. . . . .</b>	<b>147</b>
Jóslástechnikák. . . . .	147
A test mint receptor . . . . .	147
Álomfejtés. . . . .	151
Az átmetszett élet/idő . . . . .	155

Előjelek értelmezése . . . . .	157
Időjóslás . . . . .	157
Születés . . . . .	158
Házasság . . . . .	158
Halál . . . . .	158
Évkezdés. . . . .	159
Elindulás . . . . .	159
Természetes jelek értelmezése . . . . .	159
Időjárás . . . . .	160
Egyéb előjelek. . . . .	160
Analogián alapuló jóslások . . . . .	161
A jóslás specialistái. . . . .	168
Kísérlet a megjósolt jövő elhárítására . . . . .	182
A jóslás kontextusai és funkciói. . . . .	182
Következtetések . . . . .	184
<b>A cseberbenzés. Egy tudakozódási rítus elemzése. Esetelemzés. . . . .</b>	<b>185</b>
A tolvajlás hiedelemköre az irodalomban . . . . .	185
A cseberbenzés . . . . .	186
A tudakozódási rítus morfológiai elemzése . . . . .	186
Reprezentatív szövegkorpusz . . . . .	187
A tudakozódási rítus releváns elemei. . . . .	193
A rítus szemantikai modellje . . . . .	194
A lokális rítusmodellek közötti eltérések. . . . .	195
Analog tudakozódási szertartások . . . . .	195
A rítus szociálintropológiai és etnopszichiátriai értelmezése . . . . .	195
A cseberbenzés mint beszédesemény. . . . .	196
Az előzmények . . . . .	197
A rítus . . . . .	202
A látomás történetbe öntése. . . . .	203
A narratívum expanziója . . . . .	204
Összefoglalás . . . . .	205
Függelék. . . . .	206
Következtetések . . . . .	211
<b>HIEDELEM ÉS TÁRSADALOM . . . . .</b>	<b>212</b>
Hiedelemhasználati habitusok . . . . .	212
Hiedelmek gyakorlása . . . . .	212
Test, testhasználat és hiedelem . . . . .	212
Terek és hiedelmek. . . . .	215
Hiedelmek és a kalendáris év, az évszakok kapcsolata . . . . .	216
Hiedelmek és az életpálya . . . . .	218
Hiedelmek és csoportkultúrák . . . . .	220
Hiedelem és nemek . . . . .	223



<b>A tavaszi hiedelmek az Erdélyi Mezőségen. Esetelemzés</b> . . . . .	226
A terep. . . . .	226
A mindennapi élet . . . . .	227
Következtetések . . . . .	235
<b>A hiedelmek biografikus funkciói</b> . . . . .	239
<b>Egy hiedelemmotívum biografikus funkciója. Esetelemzés</b> . . . . .	252
Következtetések . . . . .	258
<b>Tájban élő ember: hiedelem és biográfia. Esetelemzés</b> . . . . .	259
A kutatói szándék . . . . .	259
A kutatás . . . . .	259
L. M. biográfiája. L. M. élettére . . . . .	260
L. M. és a tradíció . . . . .	264
L. M. hiedelmeinek biografikus és genealógiai funkciója . . . . .	267
L. M. hiedelmei: topológia és természeti környezet . . . . .	274
A férfi és a női világ: eltérő világok . . . . .	279
Összefoglalás . . . . .	282
<b>Következtetések.</b> . . . .	282
<b>A HIEDELEMRŐL VALÓ BESZÉLÉS: BESZÉDMŰFAJOK, KONTEXTUSOK, HELYZETEK, CÉLOK, STRATÉGIÁK</b> . . . . .	283
Hiedelmek, médiumok és szövegműfajok . . . . .	283
A vizualitás mint médium . . . . .	283
A kép . . . . .	283
A szín . . . . .	284
A szagok . . . . .	285
Tapintás, érintés, dörzsölés, verés . . . . .	286
Az oralitás szövegműfajai . . . . .	286
Hiedelemmonda . . . . .	286
Eredet- és történeti monda . . . . .	287
Hiedelemtörténet. . . . .	287
Proverbiумok. . . . .	287
Népmese. . . . .	288
Átok, káromkodás . . . . .	288
Varázsszó, varázsigé . . . . .	289
Archaikus ima. . . . .	289
Írás. . . . .	289
Írott szövegműfajok . . . . .	296
Szent levelek . . . . .	296
Szerencse lánclevele . . . . .	296

Vendégkönyvi bejegyzések . . . . .	296
Gombirat, toronygombirat . . . . .	297
Szibilla könyvek, sorskönyvek, sorsvető könyvek . . . . .	297
Kincskereső kézikönyvek . . . . .	300
Királyfeliratok, álom-orákulumok . . . . .	301
Omen . . . . .	301
Varázsirodalom . . . . .	301
Varázskönyv. . . . .	301
Babonaellenes népkönyvek . . . . .	302
Babonaellenes prédikációk . . . . .	304
Nyomtatott és online reklámok, felhasználói oldalak, portálok . . . . .	305
Következtetések . . . . .	306
A hiedelemről való beszélés helyzetei . . . . .	306
A beszédcselekvés értelmezésére szolgáló elméletek . . . . .	307
A hiedelemről való beszélés módjai. . . . .	310
A beszélés mint rituális beszéd . . . . .	310
A hiedelemről való ritualizált beszéd. . . . .	310
A hiedelmek irreleváns kontextusai . . . . .	312
A hiedelemről való beszélés stratégiái . . . . .	312
Beszédmódok . . . . .	312
Beszélési stratégiák. . . . .	313
<b>Helyzetértelmezés: az esemény és reprezentáció. Esetelemzés . . . . .</b>	<b>317</b>
Az etnográfus narratívája . . . . .	317
Hiedelem és reprezentáció . . . . .	317
A lokális társadalom . . . . .	318
Esetek, biografikus történetek . . . . .	318
Az integráló narratívum . . . . .	319
Következtetések . . . . .	321
<b>Lüdercet látni. Esetelemzés . . . . .</b>	<b>322</b>
Az etnográfus narratívája . . . . .	322
Kik láttak lüdercet? . . . . .	325
A lüdercéről való beszélés . . . . .	326
Tartalomelemzés . . . . .	328
Mikor tűntek el a lüdercek? . . . . .	334
Adattár . . . . .	334
Következtetések . . . . .	340
<b>Rontás és gyógyítás: interpretációk. Esetelemzés . . . . .</b>	<b>341</b>
Az etnográfus narratívája . . . . .	341
Eseménytörténet . . . . .	342
Az első helyzetértelmezés: a rontás. . . . .	343
A papnál tett látogatás . . . . .	344

Az utasítások végrehajtása . . . . .	344
Újabb látogatás a templomban . . . . .	345
A helyzet újraértelmezése . . . . .	345
Az átok mint hátrányos helyzet . . . . .	345
Az átokmondás körülményei . . . . .	347
A genealógia . . . . .	349
Értelmezés . . . . .	351
Adattár . . . . .	354
Következtetések . . . . .	357
<b>A hiedelem megjelenítése a szépirodalomban. <i>Esetelemzés</i></b> . . . . .	359
Rontás és boszorkányság a szépirodalmi univerzumban. . . . .	359
A korszak és kisebbségi ideológiája . . . . .	362
Szerzők és művek. . . . .	363
Következtetések . . . . .	385
<b>A HIEDELMEK STÁTUSA</b> . . . . .	388
A hiedelmek funkciói . . . . .	388
A változó hiedelmek . . . . .	400
Következtetések . . . . .	401
<b>A mágia restabilizációja a román online médiában. <i>Esetelemzés</i></b> . . . . .	402
Bevezetés . . . . .	402
A varázslók imázsépítése . . . . .	404
A reklámszövegek formai leírása . . . . .	405
A reklámszövegek tartalmi leírása . . . . .	406
Egy varázsló vallomásai . . . . .	410
A varázslat igénybevétele . . . . .	411
A hatóságok figyelmében . . . . .	415
A 2010. évi törvénytervezet . . . . .	418
A varázslás intézményesítésének sorsa . . . . .	420
Következtetések . . . . .	423
Melléklet . . . . .	424
Helynévmutató . . . . .	431
Szakirodalom . . . . .	434
Képmelléklet . . . . .	493
A képek forrásai . . . . .	511
Superstiții, strategii narative și de interpretare. . . . .	514
Folk Beliefs, Narrative and Interpretative Strategies. . . . .	515

## Superstiții, strategii narative și de interpretare

După volumele *Alfabetizare, obiceiurile scrisului, cultura populară scrisă* (2008) și *Antropologia povestitului* (2011) prezentul curs universitar este o sinteză a mitologiei populare contemporane, cât și a metodelor de analiză a ei. Autorul parcurge terminologia de bază a acestui domeniu al antropologiei (superstiție, valoare, identitate, statut, biografie, discursul biografic, reprezentare, individul contextualizat, comunitate, viața cotidiană, comunicație transcendentă, Mental Imagery Cultivation), canoanele de cercetare a mitologiei din secolele 19–20. (reconstituirea mitologiei arhaice, etnogeneza, analizele tipologice, textuale și estetice ale narațiunilor). Metoda de interpretare propusă de autor este cea pragmatică, din care rezultă și aria tematica a volumului: rolurile divinației, superstiție și societate, rolul biografic al superstițiilor, specialiști ai mitologiei, superstiție și discurs (medii, contexte, situații, strategii), statutul și rolul superstițiilor. Continuând tradiția cursurilor anterioare, autorul oferă cititorilor metode și strategii de analize prin studii de caz. Acestea sunt următoarele: Analiza morfologică a narațiunilor mitice, Mitologia preotului ortodox, Formele și rolul divinației în Câmpia Transilvaniei, Datul în ciubăr, Analiza unei metode de divinație, Utilizarea magiei în riturile de primăvară, Răchita în narațiunile biografice, Peisaj și individ: superstiție și biografie, Eveniment și reprezentare, Cine poate vedea strigoii, Blestem și vindecare, Reprezentarea mitologiei în beletristică, Revitalizarea magiei în media online din România. Studiile de caz se bazează pe cercetările de teren ale autorului din ultimele trei decenii. Totodată, autorul utilizează o vastă bază de date culese de studenții Departamentului de Etnografie și Antropologie Maghiară din Cluj-Napoca, în diferite regiuni culturale din Transilvania.

Keszeg Vilmos s-a născut în 1957. Și-a terminat studiile la Universitatea Babeș–Bolyai, specializarea limbă și literatură maghiară și franceză. În prezent este profesor universitar, directorul Școlii Doctorale Studii de Hungarologie. Domenii de cercetare: mitologia populară contemporană, cultura populară scrisă, structuri narative cotidiene. Este autorul volumelor: *A folklór határán. A népi írásbeliség verses műfajai Aranyosszéken*. Kriterion, București, 1991; *Kelt levelem. Egy mezőségi parasztságony levelezése*. Debrecen, 1996; *Jóslások a Mezőségen. Etnomantikai elemzés*. Bon Ami, Sfântu Gheorghe, 1997; *Mezőségi hiedelmek*. Mentor, Târgu Mureș, 1999; *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. KOMP-PRESS, Cluj-Napoca, 2002; *Aranyosszék népköltészete. Népi szövegek és kontextusok. I–II*. Mentor, Târgu Mureș, 2004; *Egy Hir Adás a Késő Maradékhoz. 17–20. századi erdélyi toronygombiratok*. Mentor, Târgu Mureș, 2006; *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. BBTE–KJNT, Cluj-Napoca, 2008; *A történetmondás antropológiája*. BBTE–KJNT, Cluj-Napoca, 2011; *Történetek és történetmondás Detrehemtelepen*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Cluj-Napoca, 2012.

## Folk Beliefs, Narrative and Interpretative Strategies

After the volumes *Alfabetisation, Habits of Writing, Written Popular Culture* (2008) and *The Anthropology of Storytelling* (2011), the present university course is a synthesis of contemporary popular mythology as well as of its methods of analysis. The author lines up and discusses the terminology of this domain of anthropology (folk belief, value, identity, status, biography, biographic discourse, representation, contextualized individual, community, everyday life, transcendental communication, mental imagery cultivation), canons of the research of mythologies in the 19<sup>th</sup>–20<sup>th</sup> centuries (reconstruction of archaic mythology, ethnogenesis, typological, textual, aesthetic analysis of narrative texts). The interpretative method proposed by the author is the pragmatic one, which also determines the thematic concept of the volume: the roles of divination, beliefs and society, biographic role of beliefs, specialists of mythology, belief and discourse (medias, contexts, situations, strategies), the status and role of beliefs. Continuing the tradition of his anterior courses, the author offers the reader methods and strategies of analysis through case studies. These are the following: Morphological analysis of mythological narratives, The mythology of the Orthodox priest, Forms and roles of divination in the Transylvanian Plain, Looking into the tub, The analysis of a method of divination, The use of magic in spring rituals, The village of Răchita in biographic narratives, Landscape and individual: belief and biography, Event and representation, Who can see the hobgoblin, Curse and vindication, The representation of mythology in literature, The revitalisation of magic in the online media from Romania. All the case studies are based on the three-decade research and fieldwork experience of the author. In the meantime he uses a vast data base collected by the students from the Department of Hungarian Ethnography and Anthropology Cluj-Napoca in different cultural regions of Transylvania.

Vilmos Keszeg was born in 1957. He studied Hungarian and French language literature at the University of Cluj. He is now professor and head of department of the College for Hungarian Ethnology and Anthropology at the same University. His main field of research is in the redefinition of the role of biographical texts, written popular culture, contemporary mythologies and story-telling. He published the following books: *A folklór határán. A népi írásbeliség verses műfajai Aranyosszéken*. Kriterion, București, 1991; *Kelt levelem. Egy mezőségi parasztasszony levelezése*. Debrecen, 1996; *Jóslások a Mezőségen. Etnomantikai elemzés*. Bon Ami, Sfântu Gheorghe, 1997; *Mezőségi hiedelmek*. Mentor, Târgu Mureș, 1999; *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. KOMP-PRESS, Cluj-Napoca, 2002; *Aranyosszék népköltészete. Népi szövegek és kontextusok. I–II*. Mentor, Târgu Mureș, 2004; *Egy Hír Adás a' Késő Maradékhoz. 17–20. századi erdélyi toronygombiratok*. Mentor, Târgu Mureș, 2006; *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. BBTE–KJNT, Cluj-Napoca, 2008; *A történetmondás antropológiája*. BBTE–KJNT, Cluj-Napoca, 2011; *Történetek és történetmondás Detrehemtelepen*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Cluj-Napoca, 2012.

KRIZA JÁNOS



**SUPERSTIȚII, STRATEGII NARATIVE ȘI DE INTERPRETARE**

Editat de ASOCIAȚIA ETNOGRAFICĂ „KRIZA JÁNOS”

400162 Cluj • str. Croitorilor nr. 15 • tel: 0264 432 593

ISBN 978-973-8439-69-6

PRAJZI • TÁRSAS